

Tornar al camp per entendre el món

Dos retorns als llindars de la Catalunya postal que evoquen una ruralia poc idíl·lica, i un viatge universal

Paisatge de l'Empordà | Laura Agustí/Unsplash

"Tornar al camp per entendre el món"

Tornar al poble, tornar a casa. Hi ha tanta projecció emotiva en aquestes expressions com n'hi havia d'epopeia en la crònica homèrica, que no feia sinó narrar també un viatge de tornada. Desproveïts d'èpica, però, el replegament s'emprèn cada vegada més amb la certesa que a l'arribada potser no ens reconeixerà ni el gos. Cap orquestra no ve a rebre'ns en la reconquesta d'una casa que sol ser més buida de com la recordàvem, més petita i ruïnosa, i ni tan sols els vells camins que hi portaven tenen aquella frescor ensalvatgida d'abans; sovint han estat esborrats del tot, absorbits pel traçat dels nous polígons o rellevats per una capa d'asfalt que, en el millor dels casos, encara desafien les arrels dels pins, tan resistents a deixar-se empedregar, tan irreverents que, per més que hi aboquin quitrà al damunt, continuen esquerdant-lo i abonyegant-lo perquè se sàpiga que a sota hi respira encara la terra.

El retorn a la casa pairal és gairebé un gènere, però fins fa relativament poc es revestia d'un caràcter reparador, idíl·lic i fins i tot de plenitud personal i comunió amb la naturalesa que en les últimes dècades ha quedat força alterat. La literatura ha tardat tant a fer-se'n ressò, que per un moment va semblar que fins que Carla Simón no va triomfar amb una pel·lícula com *Alcarràs* (2022), que posava davant dels ulls una ruralia ben allunyada de la mitificació sentimental, semblava que ningú no havia parat esment de l'enorme transformació que havia experimentat la muntanya sagrada de la Renaixença i el camp idealitzat dels noucentistes. Però la veritat és que la narrativa catalana ja n'havia anat donant indicis, encara que fos per mitjà de formes no ben bé novel·lesques que pel que sembla és l'única via per la qual les societats simbòliques es

comprenen a si mateixes? sinó d'obres híbrides, això és, d'una modernitat per a la qual no estàvem del tot preparats. Eren *La pell de la frontera* (2014), de Francesc Serés, que descobria el Baix Cinca i el Segrià com les noves vies de la immigració africana i europea, i sobretot *La terra retirada* (1993) i *La palmera de blat* (1995), de Mercè Ibarz, completades al cap d'un quart de segle per *Labor inacabada*, l'inèdit amb què l'autora, arran de la mort de la mare, posava el colofó als llibres anteriors reunint-los plegats a l'excel·lent *Tríptic de la terra* (2020).

Tots tenien en comú el fet de girar l'atenció a un paisatge que no formava part de la pastoral mitificada («què és un paisatge?», es preguntarà Anna Punsoda: «Segurament el que esperem trobar en un lloc abans d'anar-hi»), sinó, ben al contrari, del revers sec i desamparat de la Franja, on cap nimfa havia posat els seus peus alats. Hi ha hagut pel mig altres títols que han buscat una nova narrativa que s'inscriu en la mateixa voluntat de mirar-se el món rural des d'una perspectiva quasi insolent, lluny de la postal endreçada que el turisme de segona residència ha projectat sobre certs territoris elevats a la categoria de reserves naturals i patriòtiques, com la Garrotxa o l'Empordà, endinsant-se, al contrari, en les comarques negligides, liminars i maltractades, el nostre Far West. Ho van fer Marta Rojals a *Primavera, estiu, etcètera* (2011), narrant el retorn a la Ribera d'Ebre, o Joan Todó, a *L'horitzó primer* (2013), i encara Toni Sala a *Els nois* (2014), que dibuixava el perfil gris dels «poblots» de la Selva interior. Ferran Sáez Mateu va recrear, a *Açaçar la boira* (2022), el Segrià dels setanta, i Imma Monsó ha novel·lat l'obaga secreta d'un poble de l'Alta Ribagorça a *La mestra i la Bèstia* (2023). Fins i tot Irene Solà, amb un cicle novel·lístic que, des d'*Els discs* (2018) fins a *Canto jo i la muntanya balla* (2019) i *Et vaig donar els ulls i vas mirar les tenebres* (2023), escarbota en les fonts ancestrals del Montseny i les Guillerries, incrustades de fauna i bruixeria.

Però no tot s'hi val per justificar una mirada desencisada a la Catalunya interior. Ni es tracta de teoritzar sobre el fenomen ni sobre les variants a què pot haver donat lloc. Perquè a vegades la ruralia opera com un mer escenari, un món pretensament hermètic i, doncs, d'explosió controlada i, al mateix temps, saturat de fantasmes i venjances soterrades, que és tal com l'ha volgut fixar certa novel·la de crims i un imaginari neogòtic que, en molts casos, s'inclina perillosament cap al manual d'autoajuda per a dones solitàries acabades de separar.

L'interès per les terres abandonades va rebrotar de manera apoteòsica amb la pandèmia de la covid-19, quan el confinament a les grans ciutats va mostrar una cara tan amarga (estàvem tan sols, als nostres balconets de barriada, sense ni un pam de gespa a la vista), que a la primera llicència governamental tothom va córrer cap als boscos, els gorgs, la platja. Cap al poble, per trist i remot que fos. No és estrany que el primer festival MOT de literatura de Girona i Olot que es va poder tornar a organitzar amb certa normalitat, el 2022, sense l'anomalia de les pantalles de videoconferència i les mascaretes profilàctiques, adoptés com a lema «Al camp», ni que una de les seves comissàries, junt amb l'editora Maria Bohigas, fos precisament Roser Vernet.

Des de la Catalunya vella, la parella podia sorprendre, excepte si sabies que Bohigas estiuja al Priorat, on era quasi inevitable que acabés fent amistat amb Vernet, que n'és filla i que segurament és una de les persones que ha fet més per reivindicar aquesta comarca, com testimonia un historial d'activisme polític, ecologista, patrimonial i cultural que a finals dels setanta va comportar que fugís del país, perseguida per la seva militància irreductible. Del retorn a la terra natal després d'una absència de més de set anys que no dubta a inscriure en un temps d'«exili», però també de l'arrelament, de l'amor als objectes («lo que no està fet per durar resulta ser lo més antic»), dels llinatges femenins, de la desnaturalització de les ruïnes o del llenguatge que et clava a la terra més que l'arrel dels pins, tracta *Lo mig del món* (Club Editor), el primer llibre que publica, encara que el procés d'escriptura ve de molt enrere, potser des que va veure gargotejada en una paret de Venècia, durant la seva etapa d'allunyament, una frase que ressona en tot el llibre: «La partida no és sinó l'inici del viatge de tornada a casa.»

També del revenir a la llar, aquí vora els Plans de Sió, després de la prescriptiva fugida juvenil per la falta d'expectatives en entorns aïllats (és a dir, mal comunicats, que delata més una deixadesa política que no pas un tret psicològic de tancament i secretisme), tracta el segon llibre d'Anna Punsoda, *La terra dura* (Pòrtic), on adoptant l'organització formal d'un dietari ?amb una simple numeració de dies fins a completar l'equivalent a un mes, però sense cap altra indicació temporal, cosa que li permet intercalar certs apunts personals però no haver de cenyir-se a cap cicle autobiogràfic?, elabora en realitat una crònica de la transformació econòmica i social de la Segarra, «el terme més antic però indefinit de Catalunya», recurrent a la interrogació constant de testimonis

escrits i sobretot orals (un pagès, una historiadora de l'art, un procurador trasplantat) que corroboren o eixamplen el seu relat.

Són dues obres amb punts de contacte obvis, començant pel fet que al cor del text hi ha una casa, i la memòria retinguda a dins, però sobretot perquè les dues escriptores relaten l'experiència de tornar-hi amb una alta consciència cívica (podem dir-ne també compromesa, amb afany de reflectir un sentiment col·lectiu més que no pas una peripècia personal), i en canvi no s'assemblen gens. No només perquè entre el Priorat i la Segarra hi ha més diferències del que és capaç d'imaginar cap senyoret de Barcelona (dels que estiuegen a l'Empordà, diguem-ne), per més que en el seu mapa mental pertanyin a la mateixa taca grogosa dels confins del món conegut, sinó perquè la literatura també hi té alguna cosa a dir, en tot això.

Anna Punsoda (Concabella, 1985) és força més jove que Roser Vernet (El Masroig, 1955), i es nota: el relat del retorn ?encara que sigui més el punt de partida, valgui el contrasentit, que el tema central dels seus llibres? és el que en defineix l'entonació, i no tens la mateixa veu abans dels quaranta que a la ratlla dels setanta. Hi ha la distància, hi ha el pòsit. El retorn pressuposa el temps d'absència, el temps de fora, per poc que el facis present per mitjà d'imatges una mica elusives, com la provisionalitat esquifida dels pisos de Barcelona on s'hostatjava Punsoda enfront de l'amplitud, encara que desastrada, de la casa que acaba reformant a la terra dels pares, o la relació prèvia al matrimoni amb dos nois alemanys que la deceben perquè cap d'ells, ben mirat, no comprèn el lloc d'on prové, i aquest temps extern és una vida que circula entre línies, que de fet ho amara tot i entrelliga la textura de la trama. En aquest sentit, *Lo mig del món*, on també hi ha l'empremta dels pisos d'estudiants i on l'amor, quan has enviadat, pot cabre en un aforisme («Amors, pocs i premuts»), deixa entrar, per subtils que també siguin, ecos llunyans que donen més capes a aquesta trama i, per tant, més profunditat. És un relleu que prové de l'experiència conquerida, però també de la consciència literària, i Roser Vernet, amb el seu primer llibre, dona més mostres de tenir-la assumida i, per tant, de no haver de subratllar-la, que no pas Anna Punsoda, encara que sembli ben bé el contrari, per certa vena lírica que recorre el text de Vernet enfront de l'estil més aviat sec, directe i, diguem-ne, periodístic de Punsoda.

Però no hi ha menys convicció en la manera amb què Roser Vernet dosifica la vida dura de les dones de la ruralia parlant de les classes forçoses de costura, més endavant de l'antropònim femení que preval a casa seva i, de sobte, de la padrina que es va suïcidar («quan encara no sabia que s'havia matat, ja sabia que no havia sigut feliç»), que en la declaració frontal que fa Punsoda que «ser dona val menys que ser home a tot arreu del món», o recordant el temps que «les dones pixaven dretes a les vores dels camins i treballaven al tros com els homes». Hi ha les coses, i després, la manera de dir-les. I Roser Vernet és més fina. No pas perquè no hagi vist mai dones que pixin dretes, sinó perquè dins el seu paisatge de pedres, en construeix un altre fet només de paraules, fins i tot adherint-hi aquesta crosta tan elemental del dialecte ponentí, del qual se serveix no només per aferrar-se a una identitat lingüística, sinó també com un acte de posicionament moral, de pertinença a un món i de lleialtat als orígens: al *pelinxo*, a la *conlloga*, a l'*aufàbrega*, a les *coladilles*, a l'*esgorfeta dels enredos*.

Ara bé, significa això que té menys valor literari narrar fets concrets, cronicables, com fa Punsoda amb la visita terrorífica a una de les macrogranges de bonÀrea a Guissona, amb trenet turístic inclòs, o el seu afany per comprendre el territori sencer on s'enclaven els seus primers records deixant-s'hi acompanyar (tot conversant-hi) per la gent que hi viu i hi treballa? No pas. De fet, a través de la visitació de la Segarra es compon una determinada imatge del país: els efectes devastadors de l'especulació urbanística i de la globalització, la rèmora dels règims autoritaris (el fundador de bonÀrea havia estat l'últim alcalde franquista de Guissona, com ens informa Punsoda), l'avarícia del fordisme turístic i, una mica també, el dogmatisme ecològic, amb la seva dèria per implantar a tot arreu aerogeneradors i plaques solars que trinxen el paisatge. Passejant amb ella prenem consciència de les implicacions polítiques de cada decisió sobre l'entorn mentre aparentment no fèiem més que això, anar d'excursió per una terra retrobada. Per si un cas ens despietàvem, Punsoda, que s'ha compromès en les últimes eleccions al Parlament amb la formació Alhora, introdueix opinions sobre fets concrets, des de la creixent presència de població immigrada, fins al nyap del canal Segarra-Garrigues, «la venjança espanyola de l'1 d'Octubre» o la mentalitat dels convergents, els més nobles dels quals tenen, diu, «la sensibilitat d'una sabata». I no és pas per casualitat que Vernet, coordinadora al seu torn de la candidatura del Priorat com a patrimoni de la humanitat per la Unesco i fundadora del centre cultural Quim Soler, que honora la memòria del

A

---

seu company, en els fragments que s'acosta més a Punsoda sigui en els que parla de l'oposició ciutadana que el 2001 va aturar la central eòlica de Móra, però no pas fins a haver introduït com si res, unes pàgines abans, els conceptes de comboi i de conlloga, que traginen amb ells una forma de vida compartida, solidària i acomboiada.

Tant «la terra dura» com «lo mig del món» remeten a espais connotats (una aridesa ingovernable o una centralitat emotiva que l'article neutre porta de fet cap a casa), però ben mirat abstractes: pel títol, no pots pas deduir-ne una geografia, excepte que deu ser fora del marc beneït per la bellesa pictòrica, i així i tot llegint Punsoda saps que ets sempre a la Segarra, i llegint Vernet, encara que sàpigues que ets la major part del temps al Priorat, perquè la llengua t'ho diu, sovint t'envoles fins a casa teva, per lluny que quedi, i el rec on ella anava a jugar de petita, aquell pelinxo que en «l'últim estadi de la seva vida tèxtil» encara servia per relligar les tomateres de l'hort, i aquell anar-te'n sense anar-te'n, perquè «per sobreviure i tenir espai per emplenar, cal buidar-se de tot lo que pugui ser un ròssec, un llast que freni excessivament, que per això ja hi ha la part que resta, arxiva i conserva, i les illes escampades», són també els teus. La diferència entre l'una i l'altra potser no és més que en la intensitat dels records, però totes dues ajuden, a la seva manera, a repensar el lloc d'on som.

Roser Vernet

Lo mig del món

Barcelona: Club Editor, 2023, 176 p., 19,95 ?

Anna Punsoda

La terra dura

Retorn al cor de Catalunya

Barcelona: Pòrtic, 2023, 112 p., 18,50 ?

Recordeu que podeu adquirir la revista aquí i també subscriure-vos-hi AQUÍ.